

John Broome (1999): *Ethics out of Economics*. Cambridge University Press, Cambridge, 288 s.

Taloustieteen ja etiikan rajamailla on monia kiinnostavia kysymyksiä – kuten myös monia käsitteellisiä epäselvyyksiä. Näitä ovat tutkineet esimerkiksi John C. Harsanyi, Amartya Sen, John Rawls, Amitai Etzioni sekä John Broome. Broome toimii nykyisin filosofian professorina St Andrews'n yliopistossa Skotlannissa. Taloustieteen ja etiikan käsitteiden analyysiään Broome on soveltanut mm. ympäristöongelmiin.

Broomen tuotannon lähtökohtana on hänen määritelmänsä käsitteparille teleologinen – ei-teleologinen. Broomen mukaan teleologinen teoria/peruste on sellainen, jossa 'oikea' perustellaan 'hyvällä', tai tarkemmin sanoen, paremmuusrelaatiolla. Paremmuusrelaatio antaa Broomen mukaan teleologisille teorioille maksimoivan rakenteen. Teleologinen teoria/peruste perustuu siis pohjimmiltaan 'hyvän' rakenteeseen eikä sisältöön. Hyvän sisällön määritelmä on toisarvoinen ja se vaihtelee eri teleologisissa teorioissa. Teleologisuus ei edellytä esimerkiksi sitä, että 'hyvä' liittyy teon seurauksiin, vaan myös tekojen itseisarvoon nojautuvat perustelut ovat teleologisia, jos nämä arvot voidaan esittää

paremmuusrelaation avulla. Broome korostaakin sitä, että teleologinen – ei-teleologinen -erottelu ei ole yhtenevä konsekventalistinen – ei-konsekventalistinen -erottelun kanssa, koska jälkimmäinen erottelu koskee juuri toisaalta tekojen seurauksia ja toisaalta niiden itseisarvoa.

Broomen käsitykset poikkeavat esimerkiksi Etzionin näkemyksestä, jonka mukaan taloustieteen menetelmät eivät voi ottaa huomioon moraalisia motivaatioita. Broomen mukaan ne voivat, mikäli moraaliset arviot vain voidaan esittää paremmuusrelaation avulla. Broomen mukaan on kuitenkin olemassa myös ei-teleologisia teorioita, jotka perustuvat esimerkiksi deonttisille normeille. Esimerkkinä ei-teleologisesta teoriasta mainittakoon Nozickin teoria sivurajoitteista (*side-constraints*).

Broomen varhaisemman teoksen *Weighing Goods* (Blackwell, 1991) lähtökohtana oli, että 'hyvän' arvioinnissa on kolme dimensiota: yksilöt, aika ja asian-tilat. Broome kritisoi hyvinvointitaloustiedettä siitä virheestä, että siinä katsotaan pelkän preferenssien aggregaation tuottavan maksimaalisen 'hyvän'. Tämän kritiikin Broome toistaa teoksensa *Ethics out of Economics* johdannossa. Kummassakin teoksessa Broome lähetelee kuitenkin siitä, että taloustieteen formaaleja menetelmiä voitaisiin hyödyntää laajemmin teleologisen etiikan ongelmien analyysissä, vaikka 'hyvän' ei tulkittaisikaan tarkoittavan preferenssien tyydyttämistä.

Broomen *Ethics out of Economics*'in artikkelit on jaettu kolmeen osaan. Ensimmäisen osan artikkelit käsittelevät preferenssien ja arvojen välistä suhdetta, toinen osa erilaisia 'hyvän' rakenteeseen liittyviä kysymyksiä ja kolmas osa elämän arvoa. Luvussa 2 Broome käsittelee sitä, miten toisaalta varhaiset utilitaristit ja toisaalta nykyiset taloustieteilijät ymmärtävät käsitteen utiliteetti, ja miten merkityksen muutokset ovat jhtaneet väärinkäsityksiin. Broome suosittelee, että käsitettä utiliteetti käytettäisiin ainoastaan taloustieteen teknisessä merkityksessä. Luvussa 3 Broome kritisoi hyvinvointitaloustieteen doktriinia, ordinalismia, jonka mukaan 'hyvä' tarkoittaa preferenssien tyydyttämistä. Erityisesti Broome kritisoi Harsanyin laajennettuja preferenssejä koskevaa kausaalista argumenttia, jonka on katsottu mahdollistavan yksilöiden väliset hyvinvointivertailut myös ordinalistisen teorian puitteissa. Harsanyin argumentti perustuu karkeasti ottaen sille ajatukselle, että samassa 'kausalisessa tilanteessa' kaikilla yksilöillä olisi samanlaiset preferenssit. Näin ollen olisi olemassa kaikille yksilöille sama laajennettu utiliteettifunktio. Broome merkitsee tätä funktiota $U(A; R)$, jossa A tarkoittaa preferenssien kohteita ja R preferensseihin vaikuttavia kausaalisia tekijöitä. Broome esittää, että Harsanyin universaali utiliteettifunktio ei kuitenkaan tuota yhtä, vaan useita laajennettuja utiliteettifunktioita kaikille mahdollisille R:ille. Broomen mukaan Harsanyin väärinkäsityksen taustalla on utilitaristinen näkemys 'hyvästä'. Broomen mukaan pelkkä ordinalismi ei siis loppujen lopuksi pysty antamaan

perusteita yksilöiden välisille vertailuille, koska ne edellyttävät aina arvoarvostelmia tai eettistä teoriaa.

Luvussa 4 Broome käsittelee diskonttausta. Hän korostaa sitä, että taloustieteilijöiden tekemä diskonttaus on ennen kaikkea käytännön sanelema toimenpide, joka koskee tulevaisuuden *hyödykkeiden arvoa* eikä tulevaisuuden hyvinvointia. Broome tarkastelee sitä, miten markkinahinnat eivät pysty kuvaamaan tyydyttävästi hyödykkeiden vaikutusta yksilöiden hyvinvointiin. Yhtenä syynä tähän on yksilöiden *harkitsemattomuus* (*imprudence*), toisin sanoen se, että ihmiset diskonttaavat tulevaisuuden hyvinvointiaan eivätkä siis pelkäävät hyödykkeiden arvoa. Lisäksi markkinoiden ulkopuolella on ihmisiä, joiden hyvinvointiin markkinoilla tehtävät päätökset vaikuttavat, esimerkiksi tulevat supulivet. Broome ilmoittaa jättävänsä politiikan teoreetikoille kysymyksen siitä, pitääkö valtion näissä tapauksissa ottaa paternalistinen kanta ja suojella tulevaisuuden hyvinvointia, vai toimia demokraattisesti äänestäjien preferenssien mukaisesti.

Luvussa 5 Broome käsittelee taloustieteellisen rationaalisuus-käsitteen, erityisesti siihen liittyvän transitiivisuus-ehdon, ongelmia. Broome väittää, että myös intransitiivisille preferensseille voidaan antaa rationaalialisia perusteluja erityisesti silloin, kun preferenssit perustuvat arvioihin useilla eri ulottuvuuksilla. Broome kritisoi myös perinteistä ”rahapumppu”-argumenttia, jolla on pyritty osoittamaan transitiivisuuden välttämättömyyttä rationaalisuuden ehtona. Broome kyseenalaistaa transitiivisuuden vaatimuksen ns. epäkäytännöllisten preferenssien tapauksessa eli silloin, kun vaihtoehtojen välillä ei ole aktuaalista valintamahdollisuutta. Toisin sanoen, Broomen mukaan ei ole kohtuullista edellyttää, että valittuasi A:n kun valinta tapahtuu A:n ja B:n välillä, ja valittuasi B:n kun valinta tapahtuu B:n ja C:n välillä, sinun on preferoitava A:ta C:hen silloinkin, kun sinulla ei ole näiden vaihtoehtojen välillä valinnan mahdollisuutta.

Teoksen toinen osa käsittelee ”hyvän rakennetta”. Luvussa 6 arvioidaan sitä miten prospekteja tulisi käsitellä utilitaristisessa teoriassa, toisin sanoen, pitäisikö utilitaristisessa preferenssiaggregaatiossa ottaa huomioon yksilöiden lopputuloksia vai prospekteja koskevat preferenssit. Luvussa 7 käsitellään oikeudenmukaisuutta. ’Hyvän’ jakotilanteessa ei Broomen mukaan riitä pelkkä vaateiden ja muiden tekijöiden summaaminen, vaan ne tulee suhteuttaa ottaen huomioon oikeudenmukaisuusnäkökulmat. Broome esittää oikeudenmukaisuuden edellyttävän mm. sitä, että suurin piirtein samanarvoisten vaateiden välinen ratkaisu olisi tehtävä arpomalla.

Luvuissa 8 ja 9 Broome esittää, että yhteismitattomuuden käsitettä käytetään toisinaan myös sellaisissa tilanteissa, joissa se ei olisi tarpeellista. Esimerkiksi, jos sanotaan, että sananvapauden arvoa ei voida verrata tonnikalapizzaan, todellisuudessa tarkoitetaan, että sananvapaus on tonnikalapizzaa monin verroin arvokkaampi – tai nälkää näkevän mielestä ehkä päinvastoin.

Tämä ei kuitenkaan tee näistä kahdesta hyvästä asiasta yhteismitattomia. Yhteismitattomuus tarkoittaa sitä, että hyödykkeiden arvoa ei todellakaan voi verrata toisiinsa, eikä niille näin ollen voi muodostaa paremmuusjärjestystä. Broomen mukaan yhteismitattomuuden ongelmaan törmätään esimerkiksi yksilöiden välisissä vertailuissa.

Luvussa 10 Broome käsittelee filosofista ’hyvää’ ja väittää, että ’hyvä’ voidaan palauttaa paremmuussuhteeseen. Toisin sanoen, Broome suosittelee sitä, että ’hyvyys’ ymmärretään vertailevin, ei absoluuttisen termin. Broome lähtee siitä, että vertailevien termien käyttö tulee kyseeseen silloin, kun tarkastettavalla suurella (esim. leveys, paino, hyvyys) ei ole absoluuttista nollapistettä. Broome pyrkii osoittamaan, että ’hyvällä’ ei ole tällaista. Osoittaaksensa väitteensä pätevyyden, hän käsittelee esimerkkeinä niitä kysymyksiä, joihin tyypillisimmin liitetään ajatus absoluuttisen ’hyvästä’ tai ’pahasta’, nimittäin elämän ja kuoleman kysymyksiä.

Elämän ja kuoleman kysymysten käsittelyä hän jatkaa teoksen kolmannessa osassa, joka alkaa luvulla 11, *’Trying to value life’*. Luvussa 12 tarkastellaan ns. strukturaalista ja ei-strukturaalista lähestymistapaa sellaisissa kustannus-hyöty-analyysissä, joissa edellytetään tulevaisuuden ja yksilöiden välisen ’hyvän’ punnintaa. Ei-strukturoitu lähestymistapa perustuu yksinkertaisesti olemassaolevien yksilöiden preferenssien aggregoimiseen ilman mitään ehtoja suhteessa niiden rakenteeseen tai sisältöön. Esimerkkinä ei-strukturoidusta lähestymistavasta Broome mainitsee maksuhalukkuuden käytön yksilöiden välisissä punnintatilanteissa. Strukturoitu lähestymistapa edellyttää, että punnintatilanteessa sovelletaan tiettyä teoriaa, joka määrittää preferenssien rationaalisuuden ehdot, tulevaisuuden hyötyjen mittaamisen tavat tai jonkin muun ’hyvän’ rakennetta tai sisältöä koskevat ehdot. Vaikka ei-strukturoitu lähestymistapa on tietyllä tapaa demokraattisempi, strukturoitua lähestymistapaa voidaan suositella siksi, että ihmisillä saattaa olla irrationaalisia preferenssejä ja heidän asennoitumisensa tulevaisuuden ’hyvään’ saattaa vaihdella.

Luvussa 13 Broome käsittelee elämän arvoa, ja terveystaloustieteessä käytettyä käsitettä *qaly* (*quality-adjusted life years*), jota Broome pitää esimerkkinä strukturoidusta lähestymistavasta. Broome korostaa, että käsite *qaly* mittaa ainoastaan hyvinvointia, eikä se siis ota huomioon reiluus-näkökulmia. Tämä rajoite on hänen mukaansa otettava aina huomioon, vaikka muuten hän pitääkin *qaly*-käsitettä käyttökelpoisena ja sen soveltamista jopa yksilöiden välisiin vertailuihin mahdollisena. Ratkaisemattomana ongelman Broome sen sijaan pitää kysymystä siitä, miten arvottaa vielä olemassa olematonta elämää suhteessa olemassa olevaan. Voidaanko siis syntymättömien elämän arvoja suhteuttaa elossa oleviin?

Broomen argumentoinnin lähtökohtana ovat tietyt selkeät peruserottelut (esim. teleloginen – ei-teleolo-

ginen, preferenssi -'hyvä', 'hyvän' arvioinnin dimensiot), joita hän soveltaa eri kysymyksissä. Juuri käsitteellinen selkeys tekee Broomen tuotannosta tutustumisen arvoisen. Vaikka perusmäärittelyt yhdistävätkin Broomen artikkeleita, *Ethics out of Economics* vaikuttaa aika ajoin hieman hajanaiselta.

Broome analysoi erilaisia yhteiskunnallisia ongelmia määritelmänsä mukaisen teleologisen etiikan käsittein ja myös kehittää teleologisen etiikan analyysimenetelmiä taloustieteen formaalien menetelmien pohjalta. Broomen kunniaksi on todettava, että hän näkee myös teleologisen etiikan rajoitukset esimerkiksi yksilöiden välisissä vertailuissa sekä arvotettaessa syntymättömien

yksilöiden 'hyvää'. Tekniikan kehittyminen ja tieteellisen tiedon lisääntyminen esimerkiksi genetiikassa lisäävät ihmisen valinnan vapautta elämän ja kuoleman kysymyksissä. Kuten Harsanyi kirjoitti jo vuonna (1975), tällaisena aikana moraalivalintoja koskevien rationaalisen valinnan periaatteiden tutkimus on muutenkin kuin teoreettisesti merkityksellistä. Broomen tarkastelemat ongelmat ovatkin erittäin ajankohtaisia, ja kuten Broome itsekin huomauttaa, monet niistä koskettavat myös politiikan teoreetikoita.

MAIJA SETÄLÄ